

de Zelfzwichter

2010 / 4

Woonmolen Aeolus in Termunten
Molens in het Oldambt
Herziening van het molenbeleid

de Zelfzwichter

Jaargang 14, no. 4

december 2010

ISSN 1877-7732

Losse nummers: 4 euro plus porto

De Zelfzwichter is het kwartaalblad van
HET GRONINGER MOLENHUIS.

Het blad verschijnt in de maanden maart,
juni, oktober en december.

Donateurs van de Stichting Het Groninger
Molenhuis ontvangen het blad automatisch.

DONATIES

Minimaal 16 euro per jaar

Het Groninger Molenhuis

Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen

(050) 313 00 52 of 312 16 94

info@groningermolenhuis.nl

www.groningermolenhuis.nl

Postbanknummer: 1219317

REDACTIE

T. de Danschutter, J.T. van Dijk,

J.C. van Driel, H.A. Hachmer,

J.J. Harmsma, T. Heyne, T.A. Pol

redactie@groningermolenhuis.nl

De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden artikelen in te korten en/of
aan te passen. Overname van artikelen is
eerst na overleg met de uitgever toegestaan.

Vormgevingsconcept

Dineke Buist

Opmaak

Bert Holtkamp

Drukwerk

Tienkamp en Verhey

Oplage

700 exemplaren

Sluitingsdatum

kopij 2011/1

7 februari 2011

OMSLAG-thema 2010: Jong bij de molen

De jeugd van nu vormt het draagvlak voor het behoud van
het molenerfgoed. Dat lukt alleen maar in een goede
samenwerking van het onderwijs met de molenaars en
molengidsen. Voor de Widde Meuln staat groep 8 met hun
leerkracht Jolanda van Dijk van obs de Huifkar in Ten Boer.

Foto: Jelte Oosterhuis, Usquert

Achtergrond: Vernieuwde molen Entreprijs, Kolham

AutoCAD-tekening: L. Groenewold, Froombosch

Voorpagina's 2010: Jeugd bij een molen

3 Woonmolen Aeolus in Termunten

9 Herziening van het molenbeleid

1. Zelfzwichting en molenbeleid in Engeland

2. Nieuw monumentenbeleid vergt andere
inzet van molenwereld

3. Op naar de vergaderingen!

12 Eigen karakter, dat is de hoofdzaak!

14 Molenonderhoud

15 Ander molennieuws

17 Museale molenvondst

19 Molens in het Oldambt

23 Agenda

22 Over de foto op het achterblad

23 Correcties / Aanvullingen / Commentaar

Achterpagina's 2010: Molenaarsgrafstenen

Wegens ruimtegebrek niet geplaatste kopij en extra
afbeeldingen zullen worden ondergebracht op
www.groningermolenhuis.nl
(menu *MOLENHUIS* => rubriek *de zelfzwichter extra*)

Het Groninger Molenarchief is gevestigd
in het Groninger Molenhuis

Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen

(050) 313 00 52 (geopend op dinsdag)

molenarchief@groningermolenhuis.nl

DE DELLEN, NIEUW-SCHEEMDA
GRONINGER MOLENARCHIEF

Zelfzwichter

Een wieksysteem met kleppen die automatisch
openen en sluiten afhankelijk van de wisselende
windkracht. Eén van de verbeteringen ten
opzichte van de oudhollandse zeilwieken.

Woonmolen Aeolus in Termunten

‘Ooit wil ik daarin gaan wonen’ zei Erwin Kamminga tegen Harriët. Hij had het over de ruïne van de molen Aeolus aan de Bongiusweg, naast hun huis in Termunten. Eens een trotse achtkantige bovenkruier, een koren- en pelmolen in het gebied Menterne (Noord-Oldambt).

Triest

Die ruïne was overgebleven na de noodlottige brand van woensdag, 24 mei 1944. Vroeg in de ochtend die dag riepen verontruste stemmen de molenaarsvrouw wakker:

“Brand, brand in de molen!” Er was geen redden meer aan. De molen brandde uit. In krantenartikelen lezen we later over ‘de door oorlogsgeweld verbrande molen’. Oorlogsgeweld? Anderen denken door onvoorzichtigheid met smeulend vuur. Er werd in de Tweede Wereldoorlog vaak op hout gekookt, er werden teerpotten verhit en dergelijke. Wat de echte oorzaak is geweest, Harriët Kamminga, de bewoonster van de Aeolus, weet het niet. Wel vertelt ze me dat de molenruïne na de 2e WO tientallen jaren heeft leeggestaan.

In de oorlog diende hij nog als uitkijkpost voor de brandwacht in verband met afgeworpen restladingen van uit Duitsland terugkerende geallieerde bommenwerpers.

Na de brand is het resterende deel van de molen weer bedrijfsklaar gemaakt. Er werd een dakkap op geplaatst en Johannes Smith, de laatste molenaar op de Aeolus maalde er graan met een elektrische molen. ‘Smith had er ook nog een *holtstek* bij’, herinnert Harriët zich, “aan de overkant, want hij handelde ook in hout.”

Lang heeft de molen niet gedraaid. Begin jaren zestig stopte Smith ermee. Als dan in een novemberstorm tien jaar later ook nog de kap van de molen waait, blijft de romp ongebruikt staan. In de ruïne heeft de natuur vrij spel, de bomen groeien er op het laatst bovenuit.

JOHANNES SMITH DE LAATSTE MOLENAAR OP DE AEOLUS IN TERMUNTEN

Wat nu?

De eigenaar Johannes Smith heeft de romp bewust niet laten afbreken, want hij nam mooi de inkijk weg van het muldershuis ernaast waar hij woonde.

In het verleden is de molen zelf nooit bewoond geweest. De molenaars woonden in een mulderswoning ernaast.

DORPSGEZICHT MET DE URSUSKERK DUIDELIJK BOVEN OP DE WIERDE

OOK MARKANT IN TERMUNTEN

De gemeente Termunten en andere instanties hebben nog wel een aantal pogingen gedaan de molen weer in de oude staat terug te brengen. Dat leverde echter allerlei (onder andere geld-)problemen op. Tevergeefs dus. Zo bleef de ruïne staan, als een soort oorlogsmonument. Tot 2006.

Het dorp

Termunten nu, is een klein dorp waar hooguit 500 mensen wonen binnen de kom. Lang geleden heette het 'Menterne' (= Muntehoek). Toch heeft het vroeger wel degelijk een belangrijke rol gespeeld. Voor 1990 vielen de omringende dorpen en gehuchten bestuurlijk onder Termunten en de bewoners spraken er ooit Oostlauwersoudfries. Tussen 1300 en 1600 verandert de taal onder invloed van het Nederduits. Menterne wordt dan *ter Munten* genoemd.

Strijd op vele fronten

Vanaf ongeveer 1000 voor Chr. wonen er mensen op de stroken hoger gelegen land op de Eemsklei op door henzelf opgeworpen wierden. Rond het begin van de jaartelling zijn het de Romeinen die hier de zaken regelen. *'Een land van mist en nevel,'* noteert de geschiedschrijver Plinius over deze streken. *'Bij vloed leeft men er aan boord van schepen. Bij eb zijn het schipbreukelingen op het land. Deze meest beklagenswaardige mensen vangen vis in gevlochten rieten netten en eten die rauw op.'*

Eeuwen strijdt de bevolking met regelmaat tegen het onberekenbare water, in een liefde-haatverhouding. Op wierden proberen ze huis en haard droog te houden. Bij storm en springtij vinden regelmatig overstromingen plaats.

Termunten - gemeente Delfzijl –Groningen

- 1299 Romano-gothische Sint Ursuskerk met losstaande toren /huidige vaste toren uit 1956 heeft bovenop een paard met een vissenstaart in plaats van een haantje.
(Ursus is een martelaar voor het geloof; 330 n.Chr.).
Het woord ursus is *paard* in het Hoogduits en *beer* in het Latijn.
- 1338 Vermelding van 'in Menterna' [dat is een bocht van de Munte, een water waarvan de Munter Ee (Ae) en het Termunter Zijldiep resten zijn.
- 1401 Er is sprake van 'Het huis Munte' en van 'Mente' (na onlusten ingenomen en geslecht)
- 1413 Plaatsaanduiding 'to der Munten'.
- 1438 De 'sterkte Termunten' speelt een rol in strijd tussen Groningers en Hamburgers.
- 1581 Het 'fort' Termunten wordt ingenomen door Norrits (Spaanse tijd).

Menterne is de oude naam voor het noordelijk deel van het Oldambt, ook: *Cley-ambt* genoemd tegenover Wold-ambt en als *Klein-Oldambt* tegenover Groot-Oldambt.)

Menterne besloeg min of meer het grondgebied van de vroegere gemeente Termunten; het was vroeger verdeeld in Grote Munte en Lutke Munte. Sinds 1990 valt Termunten onder de gemeente Delfzijl.

Aan het eind van de Middeleeuwen zijn het Grijs monniken die deze problemen aanpakken. 'Handelen voor de naaste' is hun geloofsopdracht. Ze komen uit Nieuwolda van het klooster Menterwolde (ook wel Campus Silvae genoemd; 1220). Ze stichten in 1299 een gemeenschap onder Termunten, vlakbij waar nu Baamsom ligt. Tegen de overstromingen bouwen ze dijken, polderen land in en graven sloten voor de afwatering. Er zijn meer kloosters in de omgeving, ook voor nonnen. Zo komt er enige welvaart voor de bevolking, die leeft van wat het land en de zee opbrengen.

Molens

Dit is de tijd van de eerste windmolens in Noord-Nederland. Op het kloosterterrein bij Ter Munten staat een korenmolen die gerst maalt. Het harde gerstebrood is dan het algemene volksvoedsel. Alleen deftige mensen als kloosterlingen en edelen eten tarwe en rogge. In 1483 verscheept het Grijzemonnikenklooster van Termunten 250 vaten gerst, zo'n 25.000 kg, naar Westfalen in ruil voor tarwe. Emden levert broodgraan en wordt het economische centrum van het Oldambt. Heel geleidelijk wordt gerstebrood dan armeluisbrood en eten de mensen ook roggebrood. Alleen in de jaren van hongersnood (1587, 1682, 1698) eten ze brood van gerst en bonen.

TERMUNTEN GEZIEN VANAF DE DIJK VAN DE DOLLARD ▲

LOCATIE VAN DE AEOLUS; DOOR TEN BRUGGENCATE
INGETEKEND OP EEN TOPOGRAFISCHE KAART VAN 1890 ►

Handel

Doorgaans voeren de Oldambters handel met mensen uit de wijde omgeving. In Emden verkopen ze vis, zuivel, spek en gerst en kopen er onder andere rogge en brood, tot ongenoegen van de Stad Groningen. Dat levert strijd op. Het conflict mondt uit in het aanbrengen van kettingen door de Stadgroningers in de sluizen naar de Dollard om scheepvaart naar het oosten onmogelijk te maken. De Stad Groningen laat een kanaal aanleggen van Oost-Groningen naar de stad (1585). Sinds die tijd richt de bevolking van het Oldambt zich meer naar het westen. In de oorlog tegen Spanje wordt alles wat met de roomse Spanjaarden te maken heeft op bevel van Willem van Oranje door de Watergeuzen vernietigd. Monniken en de meeste kloosters: exit.

Termunten en omgeving is eeuwenlang een grensgebied geweest. Een prima plek voor smokkelhandel. De gehate door de autoriteiten opgelegde belastingen bevorderen deze 'sluyckerijen'. Om belastingontduiking tegen te gaan komt er bij iedere grotere molen een woning te staan voor een *chercher* (belastingambtenaar; in Groningen *sarries* genoemd). Die persoon moet deze belasting innen en fraude tegengaan, een bijna onbegonnen zaak. Hiervoor moeten kleine molens verdwijnen. Van de 110 molens in Groningen mogen er 73 blijven. (1628). Wie mag blijven en wie draait op voor kosten van de geleden schade door de kleine molenaars? Vaak moet ook nog 'wintgeld' betaald worden.

Kortom de bevolking heeft de pest aan dit systeem, dat pas na veel trubbels in 1855 helemaal wordt afgeschaft. De molen van Termunten (met *chercher*huisje) mocht dan wel blijven maar moest ook die schadevergoeding betalen: 50 Carolus-guldens.

Een oud rijmpje (rond 1900, Zuidbroek) zegt:
*de bakker, de mulder en de sarrie,
't is aalmoal ain pakkelarrie.*

Ellende

Het is een hard bestaan voor de mensen hier. Ze wonen in vaak ongezonde huizen. Er is veel kindersterfte. Niet zelden sterven moeders in het kraambed. Er waren ziektes rond. Ze lijden regelmatig honger. Naast dit alles levert men ook nog voortdurend strijd tegen het water.

Bij overstromingen komen er soms veel mensen om. Bij de St. Maartensvloed in 1686 verdrinken meer dan 1500 mensen en duizenden dieren. En bij de Kerstvloed in 1717 meer dan 2200 mensen en tienduizenden paarden, koeien, schapen en varkens. Van het kerkhof losgespoelde doodskisten drijven rond. In Termunterzijl zijn er slechts 2 overlevenden van de 225. Na zo'n overstroming verzilt het land en mislukken de oogsten. Gewassen willen dan voorlopig niet goed meer groeien, uitgezonderd gerst.

De molen Aeolus

Al voor 1628 staat er in Termunten een standaard(koren)molen die werd afgebroken in 1803. Tijdens een rondrit door Groningen in 1770 zou Willem V van Oranje Nassau bij die molen zijn uitgestapt waarna hij te voet verder ging naar het Ambtshuis. In de 18e eeuw is de molen verplaatst van de noord- naar de zuidkant van het dorp, naar de Brediusweg.

De nieuwe achtkantige bovenkruier met stelling, de Aeolus uit 1803, brandt in 1890 af. Onbekend is wie de naam Aeolus bedacht (de naam van de god van de wind is zeer gebruikelijk voor molens).

In 1890 herbouwen ze hem als stellingmolen met stenen onderbouw en houtgedekt bovenkant voor gebruik als koren- en pelmolen. Hij komt grotendeels van een bestaande korenmolen uit Nieuwolda. Daar komt ook molenmaker H. Streuper vandaan die hem bouwde. In die tijd zeggen de Termuntenaren ook wel 'molen van Reinders' – naar de naam van de eigenaren en molenaars. Het zijn twee broers, beide vrijgezel en ooms van Johannes Smith.

In 1939 is de molen nog eens gerestaureerd. Onder andere voorzien van een nieuwe roede met stroomlijnneus en een nieuwe as geplaatst door molenmaker H. Wiertsema kan hij er weer een tijd tegen, dacht men. Dat wordt slechts vijf jaar; zoals vermeld brandt de molen in 1944 af. Ruim zestig jaar blijft de molenstomp wienkeloos achter.

Opruimen

'Molens zijn een sierraad voor het landschap. Zij bepalen met de kerktoeren en het hoge geboomte het silhouet van het dorp. Helaas zijn ze in onze tijd van electriciteit gedoemd om, de een na de ander, te verdwijnen, ... vele staan reeds vleugelloos, als grote doofpotten te dromen van een roemrijk verleden en ontsieren het landschap. Wij kunnen verdere afbraak niet keren en daarom moeten wij ze in onze herinnering bewaren.' De oud-Muntendammer Evert Brinkman zei het al in 1947. Waarschijnlijk doelde hij ook op de molenruïne in Termunten. Gelukkig zijn niet alle in verval geraakte molens opgeruimd, dankzij de inzet van vrijwilligers en de overheid.

Dromen, geen bedrog

Erwin Kamminga (34), kleinzoon van Johannes Smith en eigenaar geworden van het molenterrein met molenstomp) en Harriët Kamminga-Kerbof (33, toen nog zijn aanstaande) dromen van een roemrijke toekomst voor hun vervallen molen en komen met een creatieve oplossing: een molenwoning. In de vervallen molen lopen ze rond en leggen takken op de grond om een idee te krijgen over hoe ze de molenruimte eventueel zouden kunnen inrichten. En het blijft niet bij wilde plannen. Ze praten met kennissen, waarvan één architect is. In 2004 nemen ze contact op met de

gemeente, die weigert bij te springen met geld, maar ze waardeert hun initiatief mits ze het allemaal zelf bekostigen. Niet ontmoedigd zetten ze door.

Een andere architect bedenkt onder anderen hoe de bovenbouw van de molenwoning eruit zal gaan zien, achtkantig, met vier ronde dakbogen die molenkappen verbeelden, naar elke windrichting één. Er moet anderhalve verdieping bovenop komen. Na het fiat van de Welstandscommissie kunnen ze beginnen.

Erwin en Harriët laten hun trouwfoto (2003) nog maken in de molenruïne, die al meerdere malen ook door anderen als trouwfotolocatie gebruikt werd. Op 10 oktober 2006 beginnen de bouwwerkzaamheden. Een jaar later is de woning klaar en trekken ze erin (1 augustus 2007). Over de Duitse aannemer niets dan lof. Boven de ingang is de originele gevelsteen met de naam van de molen nog te vinden.

Leefbaarheid

‘We wilden een moderne woning, de leefbaarheid stond primair. Dus niet iets in een oude stijl met balken tegen het plafond,’ zegt Harriët, ‘een praktisch huis met lichte, gestuukte en gespakte muren.’

Nou, het resultaat mag er zijn. Vanuit de hal kom je de woonkamer binnen, die is mooi licht ingericht. Van daaruit kun je in de tuin en op de weg kijken. Door twee openslaande deuren kom je in de ruime moderne woonkeuken met uitzicht op de grotendeels omheinde tuin helemaal rond de molen. Om ruimte te winnen is die in een aanbouw gerealiseerd. Door de hoge deuren valt veel licht naar binnen. Via een deur kun je vanuit de keuken de garage in, eveneens in die aanbouw. Omdat geen enkele muur in keuken en garage helemaal haaks staat, krijgen deze ruimtes iets levendigs - iets wat je mist in doorsnee woningen. Keuken en kamer hebben vloerverwarming. De rest van de molen verwarmen ze met radiatoren.

▲ BENEDEN – UITZICHT VOORMALIGE INRIT
EEN ACHTKANTE KAPZOLDER MET EEN VIERVOUDIGE KAP ▲

Via een trap kom je een etage hoger met de ruime slaapkamer voor de ouders. De luxe ingerichte, lichte badkamer met een hoekbad waar het hele gezin wel in kan, wastafel en doucheruimte vinden we eveneens op deze verdieping. Weer een etage hoger hebben beide kinderen elk een (slaap)kamer. Een beukenhouten trap voert naar de bovenste verdieping. Wow...

De zit/werkkamer hier rijst hoog boven de omringende bebouwing uit. De wanden bestaan voor een groot deel uit glas. Harriët schuift de luxaflex opzij en opent de glazen deur. De molenwoning blijkt rondom over een heuse stelling te beschikken, zij het op een ongewone positie. We lopen een rondje. Het zonovergoten weidse uitzicht over de ommelanden is fantastisch. Beneden ons ligt het dorp Termunten met z'n smalle straatjes, met de Ursuskerk en de Dollard in de verte.

De 'kapzolder'kamer met zitbank, tv en bureau is een geliefde plek in de molenwoning. Maar ook de woonkeuken en de badkamer zijn favoriete plekken, zegt Harriët. 'De tuin moet nog verder worden ingericht.' Daar kunnen de twee kinderen Louwrens (7) en Sanne (5) en de hond Sonja mooi in spelen. Zo zullen er in en om de woning nog wel wat kleine aanpassingen plaatsvinden. 'Maar,' zegt Harriët, 'op die manier wordt de woning elke keer een beetje meer eigen.'

Molenmakersbedrijf
Molema
V.O.F.

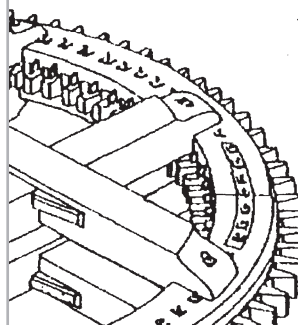

Provincialeweg 4, 9677 TW Heiligerlee

telefoon (0597) 59 16 60

telefax (0597) 59 11 76

mobiel 06 53 22 48 91

Mulder Pot - Kropswolde

KORENMOLEN **De Hoop**

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkoekmeel
- boekweitmeel

Openingstijden:

woe. t/m vrij. 10:00-17:00

zat. 10:00-16:00

Molenaar J.J. Pot

Telefoon (0598) 39 49 53

- Nieuw werk en reparatie (evt. op locatie)
- Opmeten en ophangen samen met de molenaar
- Vangtouwen
- Zeil-kettingwerk
- Bijenwas, verse reuzel en romi blanke reuzel

Sipke Koning

Noteboomstraat 2

8922 AJ Leeuwarden

(058) 2135830 / (06) 44003400

siko@hetnet.nl

www.koning-molenzeilen.nl

HERZIENING VAN HET MOLENBELEID

ROELI BROEKHUIS

1. Zelfzwichting en molenbeleid in Engeland

In het voorjaar werd ik verrast door een uitnodiging van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed om mee te gaan op werkbezoek naar Engeland. Natuurlijk ben ik op deze invitatie ingegaan, want het is een uitgelezen kans om met collega's intensief na te denken over toekomstig molenbeleid. Hoe gaan andere landen om met instandhouding van molens, het gebruik van molens en de opleiding tot molenaar en molenbouwer? Een kijkje over je eigen grenzen scherpt je blik en geeft weer nieuwe ideeën voor molenbeleid in eigen land.

Dat was ook de aanleiding van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed om een serie werkbezoeken te organiseren naar verschillende landen, als voorbereiding op het ontwikkelen van een nieuw molenbeleid. Een mooie geste daarbij was om ook externen uit te nodigen en zo mocht ik als directeur van het Molenhuis samen met Yolt IJzerman van de internationale molinologenvereniging TIMS en Ad Wisse de molenmaker van Kinderdijk mee met de deskundigen van de Rijksdienst Geert Nienhuis, Gerard Troost, Wouter Pfeiffer en Jan van 't Hof.

Simon Hudson van de Society for the Protection of Ancient Buildings was onze gastheer. Hij is de enige betaalde kracht in Engeland die zich met molens bezighoudt en houdt kantoor in Londen. Simon maakte als vierjarige kennis met de molen in zijn dorp die toen werd gerestaureerd door molenbouwer Bremer uit Adorp. Wij ervoeren het beide als een bijzondere samenloop van omstandigheden dat onze wegen elkaar kruisten en besloten dat dat in ieder geval moest leiden tot een tegenbezoek van onze Engelse gastheer aan Groningen. Later die week werd duidelijk dat we nog meer gemeenschappelijk hadden: namelijk het systeem van zelfzwichting waar de Engelse molens bekend om staan.

Simon had een uitgelezen programma opgesteld waarbij ieder dag in het teken stond van een andere regio (Norfolk, Cambridgeshire en Lincolnshire) en waarbij regionale bestuurders, eigenaren en molenaars ons vertelden over molenonderhoud en -beheer in hun regio en ons tal van molens hebben laten zien. Net als in Nederland is het molenbehoud en -beheer vooral in handen van enthousiaste vrijwilligers die veel vrije tijd aan de molen besteden. Een groot verschil is echter dat er geen structurele voorzieningen zijn van de Engelse overheid voor het behoud en beheer van molens. Dit is allemaal particulier initiatief en waar dat ontbreekt raken molens in verval. Soms wordt een restauratie ondersteund door een overheid of een fonds, maar in

BURWELL MILL (CAMBRIDGE)

de meeste gevallen zijn het particulieren die letterlijk in hun vrije tijd staan te klussen en te bouwen. Vaak dragen ze zelf zorg voor een goede documentatie hoe de molen weer op te bouwen. Er is geen monumentenwet of andere vormen van regelgeving waar eigenaren zich aan moeten houden. Een deel van de molens is particulier bezit, een deel is ook van plaatselijke stichtingen. Eigenaren zoeken elkaar vaak op om samen te werken en technische problemen met elkaar te delen. Op het gebied van restauraties zijn ze zeer terughoudend. Liever een authentieke molen die niet meer draait, dan een molen die wel kan draaien maar van zijn authenticiteit is ontdaan.

Met onze gastheren in Engeland heb ik afgesproken om in ieder geval contact te houden, maar daarnaast ook de mogelijkheden voor samenwerking te verkennen. Bijvoorbeeld bij geïntegreerde projecten op het gebied van land en water (poldermolens), landbouw en molens en bij het opleiden van jonge mensen. Bovendien zou het mooi zijn om onze molenvrienden kennis te laten maken met de grote molenrijkdom in het noorden van ons land. Deze reis heeft voor de Rijksdienst veel informatie opgeleverd over molenbeleid in Engeland, maar heeft indirect tot zoveel meer geleid: een goede basis voor samenwerking binnen en buiten Nederland.

OBM SPECIAAL VOOR MOLENAARS: meer dan Brandverzekeringen alleen

- ✓ Alle verzekeringen.
- ✓ Opgericht door molenaars.
- ✓ Werkzaam in uw vakgebied.
- ✓ Kennis en ervaring.
- ✓ Maatwerk.
- ✓ Eén aanspreekpunt.

De Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij Speciaal voor Molenaars is een verzekeringsmaatschappij die in 1873 is opgericht voor en door molenaars. Daarmee zijn we een van de oudste brandverzekeringsmaatschappijen in Nederland die in uw vakgebied werkzaam is.

Heden ten dage is de OBM Speciaal voor Molenaars een moderne maatschappij, die zich hoofdzakelijk toelegt op het veevoederbedrijf. Met alle kennis en ervaring in huis, ook waar het om andere verzekeringen gaat. Denkt u bijvoorbeeld eens aan complexe zaken als employée benefits, belangrijk voor werknemer én werkgever. De OBM Speciaal voor Molenaars weet er alles van. Maatwerk onder één dak.

Bel ons voor een vrijblijvende afspraak. We weten exact waar u over praat.

Assurantiekantoor van 1887, H.M. Scheeffers, Singel 19, 7411 HV Deventer,
e-mail: info@scheeffers.nl, telefoon: 0570-612353, fax: 0570-611529

Postbus 72
5420 AB Gemert
tel 0492-364292
www.protekta.nl

 Protekta
Conserduc-Renofors

MET DIVERSE VESTIGINGEN IS PROTEKTA ACTIEF IN ALLE DELEN VAN NEDERLAND

Vanaf 1950 landelijk gespecialiseerd in:

Houtrestauratie

*Herstel van door houtrot aangetaste balken etc.
op basis van de Bêta®-methode met toepassing
van kunstharsen.*

Houtconservering

*Bestrijding van houtworm, boktor en knaag-
kever. Behandelingen tegen zwam in hout en
muurwerk. Leverancier van producten.*

Protekta is ook gespecialiseerd in:

- duivenwering
- optrekkend vocht
- plaagdierbestrijding

THOMAS SLEYFER

2. Nieuw monumentenbeleid vergt andere inzet van molenwereld

In 2008 is de Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg (MoMo) verschenen. Daarin kondigt de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan dat het tot dan gevoerde monumentenbeleid aan verandering toe is. Hij constateerde dat het beleid weliswaar veel positiefs heeft opgeleverd, maar dat het in het algemeen toch te incidenteel is en onvoldoende is ingebed in breder verband. Met name zou het breder ingebed moeten worden in de ruimtelijke ordening. Daarnaast zal de regelgeving moeten worden vereenvoudigd (hetgeen past in de algemene doelstelling de bureaucratische last te verminderen) en zal er meer aandacht en ruimte moeten komen voor herbestemming. Er worden in de beleidsbrief heel wat maatregelen aangekondigd. Ik zal daar niet op ingaan, dat maakt mijn verhaal te ingewikkeld, bovendien heb ik daar de ruimte niet voor. Ik wil het vooral hebben over gevolgen waar het gaat om de molen als monument in zijn omgeving.

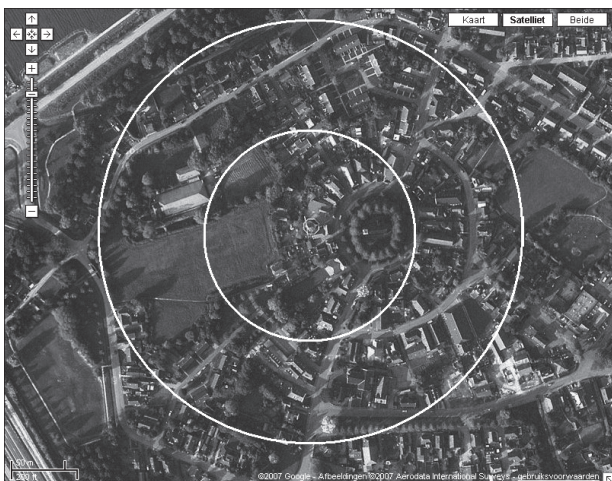
Beleid tot nu toe

De benadering van de molen als monument bestond tot nu toe vooral uit twee componenten: het gebouw als monument en de mogelijkheid om de molen te kunnen laten draaien (= inrichting en bescherming molenbiotoop). Met name de oriëntatie op het moeten kunnen draaien heeft in een aantal gevallen geleid tot verplaatsing of verhoging van molens en ook tot restauraties die gericht waren op het weer kunnen draaien. Soms gaan daardoor historisch waardevolle onderdelen verloren en zeker de historische omgeving verdween hierdoor.

Inzet nieuw beleid

Dat nu wil de minister in de toekomst veranderen. Hij wil de zorg voor onze monumenten (en dus ook molens) samen laten gaan met de zorg voor de historische omgeving. Hij wil gaan van object- naar omgevingsgerichte benadering. Een bredere benadering dus dan tot nu toe: de molen heeft meer waardes dan alleen als werktuig. De inzet is dus: liever behoud op de huidige (historische) plek dan verplaatsing en zo goed mogelijk behoud van de omgeving.

Bescherming zal meer gebiedsgericht zijn: de molen en historische omgeving in samenhang met elkaar. De beschermingszone gaat niet meer alleen over windtoegang en de cirkels zullen geen cirkels meer zijn.

VOORPAGINA VAN HET WINDBIOTOOPRAPPORT UIT 2007
VAN HET GRONINGER MOLENHUIS; MOLEN CERES TE SPIJK.

Kort gezegd, een gemeente - als belangrijkste speler op het punt van ruimtelijke ordening - mag niet gemakkelijk een monument en zijn historische omgeving afschrijven. Er zal onderzoek moeten worden gedaan naar de waarden en betekenis van omgeving en monument en er zal nadrukkelijk naar mogelijkheden van inpassing in de ruimtelijke ontwikkeling moeten worden gezocht.

Wat de molen als monumentaal gebouw betreft zal de aandacht minder hoeven te liggen op reconstructie om maar zo goed mogelijk te kunnen draaien. Behoud van bijvoorbeeld de oorspronkelijke inventaris leidt misschien minder tot goed kunnen draaien, maar biedt wel een beter verhaal over de (geschiedenis van de) molen.

Voor het behoud van de molen kan het gunstig zijn om aan nieuwe functies te denken. De minister wil daar ruimte voor bieden, hoewel daar nog wel zeer voorzichtig mee moet worden omgesprongen (bijvoorbeeld uit het oogpunt van veiligheid en dergelijke).

Hoe verder?

Er zijn vijf contactbijeenkomsten geweest in Nederland waar de inzet van het nieuwe beleid werd besproken met molenaars en andere betrokkenen. Hierna wordt gewerkt aan de opstelling van de beleidsnota. Over het concept zal weer met het veld worden gesproken waarna het definitieve voorstel voorligt ter bestuurlijke (politieke) besluitvorming. Als alles voorspoedig verloopt is dit medio 2011 te verwachten. Maar de vraag is of dat lukt vanwege de regeringswisseling. We weten dus nog niet wat er precies in de beleidsnota komt te staan. Uit de regionale bijeenkomsten blijkt bijvoorbeeld dat niet zeker is of er iets in komt over de molenbiotoop.

Wat betekent een en ander voor u?

Nog meer dan in het verleden zal het er om gaan in een vroeg stadium betrokken te raken bij plannen van de gemeente. De gemeenten moeten in het kader van de nieuwe wetgeving voor de ruimtelijke ordening visies opstellen. Daarin zal nadrukkelijk aandacht moeten worden besteed aan de molens en hun omgeving. Daar moet zo nodig ook het nodige onderzoek voor worden gedaan. De molenbiotoop zal onderdeel moeten zijn van die samenhangende benadering. Voor de inbreng van de kant van de molenaars en eigenaren zal dus ook sprake moeten zijn van een integrale benadering, dus ook bij bezwaren en dergelijke!

Voorlopig zullen we overigens op de oude voet verder kunnen.

Als de beleidsnota gereed is hoort u meer van mij.

JAAP VAN DRIEL

3. OP NAAR DE VERGADERINGEN!

Als bezoeker van de contactbijeenkomst te Assen en na lezing van de verslagen over de andere sessies op de webstek viel me op dat de wijziging van de rol van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) de toekomst van molens (en ander monumentaal erfgoed) afhankelijk wordt van de erfgoedvriendelijkheid van gemeentes. Veel gemeentes zijn ook na de samenvoegingen nog zo klein dat er geen expertise is voor een eigen ruimtelijk beleid, laat staan op het specifieke gebied van molens. Daarvoor moet dan externe kennis (kunde?) worden ingehuurd van een commercieel bureau dat een onduidelijke of een vage opdracht meekrijgt - of op eigen houtje een belanghebbende agenda voert. Over een beargumenteerde indeling van het erfgoed in categorieën (vol bedrijf, toeristische attractie, statisch museaal object met beperkte toegang) en de verschillen in de mate van onderhoudssubsidiëring die daar het gevolg zouden kunnen zijn is nog (te) weinig gesproken. Zoals Thomas Sleyfer al aangeeft, is nog onduidelijk wat de consequenties zullen zijn van de véél ruimere definitie van het begrip *biotoop*. Het gaat dan niet alleen om meer meters ruimte voor vrije wind, maar om de historische en/of huidige bebouwing en begroeiing in de molenomgeving. Dat kan een enkele keer windtechnisch goed uitpakken, maar waarschijnlijk meestal niet.

In een tijd waarin om zo te zeggen grove staalborstels dienst gaan doen om spinrag van de (dure) linkse hobby's radicaal te verwijderen is niet alleen waakzaamheid geboden.

Vooraf meedenken en discussiëren is de boodschap...

Eigen karakter, dat is de hoofdzaak!

Interview met Jaap van Driel,
ter gelegenheid van zijn afscheid als
bureauredacteur van De Zelfzwichter

FOTO: ELMER SPAARGAREN, GRONINGEN

Eind dit jaar neemt Jaap van Driel afscheid als bureau-redacteur van De Zelfzwichter. Met zijn 65ste jaar in zicht, eind januari 2011, kan Jaap binnenkort zijn pet van redacteur afzetten. Ten tijde van dit interview, 26 oktober, was er nog één nummer te gaan: het vierde van 2010. Maar wanneer is het nou eigenlijk begonnen?

‘Op een vergadering van de Vrienden van de Groninger Molens werd een redacteur gevraagd voor de Nieuwe Zelfzwichter. Al wist ik niet precies waar ik aan begon en waaruit mijn werkzaamheden zouden bestaan, ik heb me toch aangemeld. Volgens mij werd er meteen een zucht van opluchting geslaakt. Men was allang blij dat iemand voor die functie beschikbaar was. Ik had het idee er wel geschikt voor te zijn. Mijn naam staat voor het eerst in het colofon van 1998/1. Behalve belangstelling voor molens, heb ik interesse in techniek en ben daarbij ook nog eens taalgevoelig. Dat laatste heb ik geërfd van mijn ouders. Zij waren beiden in Den Haag in het onderwijs werkzaam en vonden dat wij, kinderen, Algemeen Beschaafd Nederlands dienden te spreken en ons niet het Haags eigen moesten maken. Met de regels voor het blad viel het wel mee overigens, die waren tamelijk vaag. Na een jaar heb ik een evaluatiebijeenkomst georganiseerd met het bestuur. Ik vond dat nodig: doen we het goed? Misschien stelde ik die vraag ook om mijn onzekerheid in regels te vangen. Toen ik mijn intrede deed bij het blad, dat destijds nog de Nieuwe Zelfzwichter heette, werd het derde

nummer voorbereid. Destijds was het binnenwerk nog helemaal zwart-wit. Een Groninger molen sierde steevast, eveneens in zwart-wit, het omslag. Er was, anders dan nu, nog geen sprake van planning of een doorgaande lijn: we plaatsten wat zich aanbood, wat de actualiteit was. De redactie bestond toen ondermeer uit Henk Berends, Hendrik Hachmer en Gea Geertsema en ook hadden we een tekstredacteur/opmaker A. Veenhoff die ervoor zorgde dat de kopij volgens het sjabloon van Biche Eeleveld bij de drukker kwam. Mijn eerste artikel ging over een onderzoek van een molenaar die in zijn logboek nauwkeurig de windrichting op zijn draaidagen bijhield. Hij wilde weten of de wind inderdaad meestal uit het westen komt zoals vaak werd beweerd. Uit zijn onderzoek bleek echter dat, in Groningen althans, zuidwesten wind vaker voorkomt. Dat is wel kenmerkend voor mij: is dat wel zo, ik wil weten of het klopt wat iemand beweert.

Gek op machines

Waar mijn belangstelling voor techniek vandaan komt weet ik niet, daar heb ik over zitten peinen. Het zou een moment in mijn jeugd kunnen zijn. Wij woonden toen in Gouda vlak bij een garage. Die garage was van mensen die wij oom en tante noemden, ook al waren ze dat niet. Maar omdat ze zelf geen kinderen hadden waren wij speciaal voor hen. In de vakanties speelden mijn broer en ik altijd in die garage. Als 'oom' Nico plaatwerk moest laten spuiten in Haastrecht mocht ik wel eens mee in zijn open MG. We kwamen dan altijd langs een molenromp en dan riepen we, terwijl de wind door onze haren blies: 'De molen zonder wieken!'. Wat dat gezaaid heeft weet ik niet. Machines hebben me altijd al geboeid. Als we op weg waren naar mijn grootouders moesten we het laatste stuk, van Geldermalsen naar Tiel, met een stoomtrein. Ik kan me nóg de geur van smeerolie en kolenvuur en de warmte van de locomotief herinneren.

Veel later, aan het eind van de middelbare schooltijd, heb ik leren zeilen op de zeilschool in Woudsend. Ben daar zelfs op een gegeven moment instructeur geworden: men vond dat ik wel talent had om dingen uit te leggen. Het werd de basis van mijn latere leraarschap (PABO).

De zeilschool werd rond 1970 verplaatst naar het terrein van houtzaagmolen De Jager, dat was mijn eerste kennismaking met de molen die ik sindsdien altijd trouw ben gebleven. De molen was toentertijd in een haveloze toestand. Hij stond al heel lang zonder wieken en draaide sinds 1925 met een elektromotor. Toen een van de oude houten roeden was gebroken, stelde men zich de vraag: moeten we die repareren of gaan we met een elektromotor verder. De molen was daarmee altijd nog in bedrijf, hoewel de productie

langzamerhand wel minder werd. De gebroeders Nauta waren de laatste molenaars. De molenromp was nog in zeer originele staat, er was simpelweg geen geld om hem op te knappen. Het voordeel was wel dat de molen bij de overname nog in oude staat verkeerde. De zeilschool had inmiddels het terrein met de molen gekocht, met het daarbij behorende molenaarshuis. De molenknechtenwoningen, die op dat moment nog particulier bezit waren, werden uiteindelijk ook aangekocht. De zeilschool organiseerde een actie voor de restauratie van de molen. En met succes. Op voorstel van de directeur heb ik toen vervolgens de Friese molenaarsopleiding gevolgd bij instructeur Jan Copens. De opleiding gaat uit van de onbelaste molen, met andere woorden het doel is alleen draaien. Dan gaat de lol er snel af. Tijdens mijn opleiding was ik het eerste jaar een soort krullenjongen, pas daarna kwam de theorie aan bod. Uiteindelijk hebben mijn instructeur en ik slechts één of twee keer bij elkaar gezeten om de examenstof door te nemen. De rest werd ik geacht zelfstandig te bestuderen. Ik heb de opleiding met plezier gevolgd, al woonde ik toen in Oldekerk en moest ik elke zaterdag in weer en wind op mijn scooter naar Woudsend.

Hoogtepunt

Gaandeweg kreeg ik steeds meer greep op het redactiewerk, waarmee mijn zelfvertrouwen groeide. In de Nieuwe Zelfzwichter heb ik veelal het Redactioneel geschreven. Mijn stijlkenmerken, beetje filosofisch en/of moralistisch, werden door een enkeling wel eens als 'intellectueel' beoordeeld.

Het hoogtepunt voor mij is toch wel de omslag van technisch molenblad, dus een echt verenigingsblad, naar de huidige Zelfzwichter, die beoogt een groter publiek te bedienen met een breder scala aan onderwerpen. Daardoor zijn ook de omslagen anders geworden. Ik hoop wel op een bredere verspreiding omdat ik me zorgen maak over de smalle basis. Naar aanleiding van de discussie die momenteel gevoerd wordt over de herziening van het molenbeleid, 'moeten molens altijd draaien?', heb ik zo mijn twijfels over de toekomst van de molens. Molenaars zullen altijd 'ja' zeggen op die vraag maar de Rijksdienst vindt dat sommige molens – de meest bijzondere – niet mogen verslijten. Ik vind het jammer dat er onder molenaars zo weinig over gepraat wordt.

Ik hoop dat men zich mij herinnert als een creatieve inbrenger en uitvoerder. Eerst dacht ik bij molens alleen maar aan techniek maar in de loop der jaren kwam ik erachter dat molens meer zijn dan dat. Iedere molen heeft zijn eigen geschiedenis en karakter. Idem het Groninger molenblad en idem ikzelf'.

Deze rubriek gaat over timmeren, schilderen
en restaureren aan de Groninger molens

MOLENONDERHOUD

Gemeente Leek

Korenmolen **Eben Haëzer** (139) te Enumatil
Nadat vorig jaar september een stellingligger kapot was gegaan en in juni dit jaar een lange schoor dwars door midden, is nu de restauratie begonnen. In oktober is de firma Dunning begonnen de stellingliggers te vervangen. Dat is nu helemaal klaar. Waarschijnlijk in december zullen de beide spruiten en drie schoren vervangen worden. Verder staat op het programma dat de staartbalk wordt ingekort, de roeden doorgehaald, de kap waterdicht gemaakt en nog een aantal kleine dingen. Het molenaarsteam is onlangs uitgebreid (nu drie personen) met Heleen Velvis, die in september 2010 slaagde voor het molenaars-examen en die naast de molen woont. De benoeming als molenaar zit nog in de ambtelijke molen van de eigenaar (gemeente Leek).

Als het weer en de werkzaamheden mee zitten, zal de molen in het voorjaar weer kunnen draaien, na anderhalf jaar stilstand.

Molenstichting Oldambt

Tjasker bij De Dellen te Nieuw Scheemda
De paaltjasker was eigendom van de gemeente Scheemda maar is per 1 januari 2010 inclusief het bijbehorende terrein en de parkeerplaats in eigendom overgedragen aan

de Molenstichting Oldambt, die daarmee nu vijf molens bezit. De stichting wil de komende tijd het terrein wat aanpassen en de watertoevoer naar de tjasker verbeteren. De tjasker is donderdag 28 oktober uit het water getakeld om in de schuur van de goede buur, de firma Stijkel, te overwinteren (100 meter van de standplaats). Komend voorjaar wordt hij nagekeken en eind maart of begin april wordt hij teruggeplaatst.

Slochter Molenstichting

Korenmolen **Entreprise** (98) te Kolham
Op donderdag 14 oktober is het wiekenkruis geplaatst op molen Entreprise van Kolham. Het was gunstig dat er weinig wind was, maar er was ook weinig zon en een beetje miezerige regen.

De forse molen leek door het eveneens forse wiekenkruis een ietsjes kleiner te zijn geworden. Dat is uiteraard gezichtsbedrog want het bovenste end torent zo'n 32 meter boven de grond! Al met al wordt het weer een plaatje, daar in Kolham. De volgende dag hebben de molenbouwers het laatste end opgehekt. Men is ook begonnen met het aanbrengen van de maalstenen.

Nu nog wat echte wind en daarbij de geur van gemalen graan... Het einde van het project komt steeds dichterbij!

FOTO: MATHIJS TIDDENS, NIEUW-SCHEEMDA

FOTO: L. GROENWOLD, FROOMBOSCH

ANDER MOLENNIEUWS

Onnerpolder

Molen de Biks heeft er een neefje bij gekregen uit de familie Bakker te IJlst. Kees Kuiken (bouwtechnisch medewerker van het Groninger Molenhuis) meldt dat hij nu wel droge voeten zal houden. Het is niet duidelijk waar het water vandaan komt en waar het heen gaat. We zullen dat nog eens navragen.

Hergebruik molen Edens (2)

Bé Oomkens schreef aan de redactie dat de molen voor zover hij weet nooit *De Volharding* heeft geheten.

Volgens een heel oude foto - in het bezit van Klaas Strijk - heeft mulder Edens het aangebouwde stoommeelfabriekje destijds de naam *De Nijverheid* gegeven.

Op een gegeven moment heeft de firma Edens het meelfabriekje verkocht aan de Coöperatie De Volharding, die in de naastgelegen panden een bakkerij, een kruidenierswinkel en een brandstofhandel dreef. In de jaren '60 stopte de Coöperatie.

Een deel van het terrein met de opstallen, waaronder het meelfabriekje werden verkocht aan de firma Smulders, een bedrijf in automaterialen. Een ander gedeelte ging naar de gemeente. De firma Smulders verkocht bedrijf met gebouwen en terrein aan de technische groothandel P.B. Venema BV. In de jaren '70 sloopte Venema een deel van de gebouwen waaronder het meelfabriekje en verbouwde de overige opstallen. De molen kwam toen vrij te staan.

Het bedrijf P.B. Venema ging over naar Lasaulec, ook een technische groothandel. Lasaulec sloot de vestiging Winschoten enige jaren geleden. Het terrein en gebouwen zijn nu in andere handen.

De naam De Volharding wordt (ook/toch) genoemd in de Molendatabase (nummer 385). Daar staan als bronnen een drietal artikelen vermeld uit de jaargang 2004 van het blad Molenwereld (pp. 238-243, 246 en 306-313). Deze artikelen gaan bijna volledig over de bijzondere bouwgeschiedenis van de molen (vóór de laatste verhoging). Het tweede artikel (van Bé Oomkens) gaat over de molenaars en daarin wordt de naam De Nijverheid van het stoommeelfabriekje genoemd. Van de naam De Volharding geen spoor...

Wie van onze lezers weet er meer over?

Tentoonstelling Bernard Dijk

De vrijwilligers van molen de Onderneming te Vierhuizen zijn van plan een tentoonstelling te organiseren over de bij velen bekende molenaar/instructeur Bernard Dijk. Hij was gedurende 30 jaar actief op deze molen. Voor de tentoonstelling zoekt de organisatie foto's, dia's, films, anekdotes, etc. Men hoopt op veel materiaal zodat een expositie kan worden gemaakt die het belang van deze markante man voor de Groninger molenwereld goed weergeeft.

Als u wat heeft, neem dan contact op met: geacoehoorn@hetnet.nl of 0595-401347.

Pluim en meer...

Post voor de redactie gaat meestal over kopijzaken en over fouten die door oplettende lezers werden ontdekt. Maar uiterst zelden zit er een regelrecht compliment tussen. Reden dus om zo'n bijzonderheid te vermelden in deze rubriek.

Naar aanleiding van het artikel in nummer 2010/3 over de historische goudmijnen in de waterschapsarchieven schrijft Bob Poppen dat hij ook zeer blij is met wat hij intussen gevonden heeft bij het waterschap Hunze en Aa's. Uit ervaring kan hij verder melden dat het archief van het waterschap Noorderzijlvest te Groningen een eldorado is op het gebied van molengegevens. Tijdens onderzoek in dit archief heeft hij niet alleen interessante vondsten gedaan, maar was het door de prettige en bereidwillige medewerking van de archivaris ook een aangename plek om te werken.

Op de webstek *Molen De Liefde te Uithuizen en meer* . . . groeit het aantal artikelen met getranscribeerde molendocumenten nog steeds. Van meer dan 5800 molenaars en grutters zijn daar genealogische gegevens geregistreerd.

www.bdpoppen.nl

Excursie van de Molenwerkgroep Oost-Groningen

Zeer tijdig is de bekendmaking van het (voorlopige) programma van een busreis op zaterdag 16 april 2011 naar Friesland met als thema 'Invloeden uit de Zaanstreek'. De trip zal (onder voorbehoud) de volgende molens aandoen:

De *mounts* (monniksmolen) **Rispens** in Oosterend;

Houtzaagmolen **De Rat** in IJlst;

Middagpauze in Sneek

Poldermolen **De Groene Molen** in Joure (spinnenkopmolen met stelling);

Korenmolen **Penninga's Molen** in Joure;

In Goengahuizen een molenlandschap zoals in de 19e eeuw.

Vertrek en aankomst bij molen Berg te Winschoten (8:00 respectievelijk 18:30) met een in- en uitstap bij Groningen CS (8:30 respectievelijk 18:00).

Informatie en opgave (achternaam en opstapplaats):

via e-mail: molenwerkgroepoostgroningen@kpnmail.nl

per SMS: 06-44543430 (J.Grundemann)

Geslaagd

Op donderdag 16 september hebben op De Lelie in Eenrum twee Groningers het examen Vrijwillig Molenaar met goed gevolg afgelegd: Catrienus Rouwé uit Onderdendam en Jessica van der Staak uit Den Anel.

Bijna een week later slaagden Heleen Velvis-Heemstra uit Enumatil en Jan Chris Wagenaar uit Groningen op de molen Noordenveld in Norg.

De redactie feliciteert de nieuwe molenaars hartelijk en spreekt de wens uit dat zij vele aangename en interessante uren op hun molens mogen beleven!

Vrouwenmolenaarsdag

Nadat iemand op het molenprikbord, de digitale hangplek voor vrijwillige molenaars, meldde dat ergens een molendag op de datum van internationale vrouwendag zou vallen, kregen twee vrouwelijke molenaars het idee een oud initiatief nieuw leven in te blazen.

Omdat een van de twee organisatrices nog geen vaste molen heeft, besloten ze de dag in de oliemolen Woldzigt in Roderwolde te houden (25/26 september). Als gespreks-onderwerp werd de specifiek vrouwelijke benadering van bezoekers gekozen. Onder de 30 deelnemers waren zowel recent geslaagden als oudgedienden. Het meest verre blijk van belangstelling kwam uit de USA; er was ook een deelnemer uit Duitsland.

De wind liet toe in groepjes olie te slaan zodat na afloop van de aanwezige leerlingen de nieuwe maalboekjes konden worden afgetekend.

Iedereen kon naar huis met zo'n heerlijke Woldzigt-rook- en lijnoliegeur om zich heen.

Weg door natuurgebied Koningslaagte

Gedeputeerde Staten heeft 9 november het tracé van de nieuwe N361 vastgesteld. Het gemeentebestuur vindt dat nut en noodzaak van de weg niet zijn aangetoond. Wethouder Karin Dekker van Groningen noemt het nieuwe tracé 'dikke onzin' en laat weten dat ze eventueel bereid is om te procederen tot aan de Raad van State.

Museale molenvondst

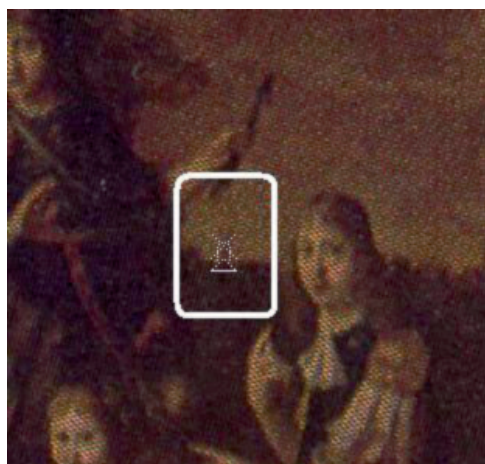
In de borg Verhildersum te Leens hangt een schilderij door Martinus van Grevenbroek (ca. 1670) met aan de horizon de eerste afbeelding van de molen uit Leens. De molen is niet zo goed te zien maar hij staat er nu eenmaal omdat molens toentertijd vaste onderdelen van het landschap waren. Meer naar rechts is de Petruskerk van Leens zichtbaar.

Op het doek werden de zaken geschilderd die voor de familie Van Starkenborg van belang waren. Het was waarschijnlijk in eerste instantie als wandbespanning bedoeld. Tijdens de restauratie in 1990 bleken boven in het schilderij gaten te zitten die gerepareerd waren met delen van een ander schilderij.

Het verhaal gaat dat een deel van het koren dat gemalen werd ten goede kwam aan de borgheer. Op een bepaald moment is het schilderij doormidden gesneden en later weer in elkaar gezet, dit werd niet goed gedaan toen het schilderij werd omgedraaid bleek dat het verschoven was, dit is nu nog steeds zichtbaar.

Na een omzwerving via Brussel is het schilderij uiteindelijk bij de borg Verhildersum terecht gekomen.

Als u de molen wilt bekijken, moet u geduld hebben tot het volgende seizoen; nu is de borg in winterslaap (behalve tijdens de Kerstmanifestatie 23/24, 26-28 en 29 december).

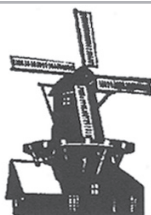
NAUWELIJKS ZICHTBAAR – MAAR TOCH EEN MOLEN...

Bron: Landgoed Verhildersum, Wierde 40, 9965 TB Leens
(0595) 571430, www.verhildersum.nl

BAKKER *de Rappe* *Schoenlapper*

A-Kerkhof 33
9712 BC Groningen
Telefoon: (050) 312 08 07

FIRMA EKKELKAMP

De speciaalzaak voor: Volkorenmeel

*Hondensport, Vogelzaden,
Paardenvoeders, Vogels
Aquariumbenodigdheden,
Hengelsportartikelen
en alles voor Uw huisdieren*

Rijksstraatweg 135
☎ (050) 535 02 15
Haren (Gr)

DUNNING **MOLENBOUW**

ONDERHOUD • RESTAURATIE

Provincialeweg 28 • Adorp • 050-3061221

info@dunning-molenbouw.nl

fax: 0598-450013

06-51856323

www.dunning-molenbouw.nl

Naar windmolen

Joerwert

te Feerwerd voor:

- ✓ tarwemeel
- ✓ tarwebloem
- ✓ rijst
- ✓ gort
- ✓ pannenkoekmeel
- ✓ gemengd graan
- ✓ speltmeel, speltpannenkoekmeel, speltbroodmix
- ✓ oergraan: Oberkulmer Rotkorn
- ✓ en andere molenproducten (ook voor zelfbakkers/-sters)

Openingstijden:
vrijdag en zaterdag 13:30 - 17:30

Molenaar Rolf Wassens

☎ 0594 62 15 45

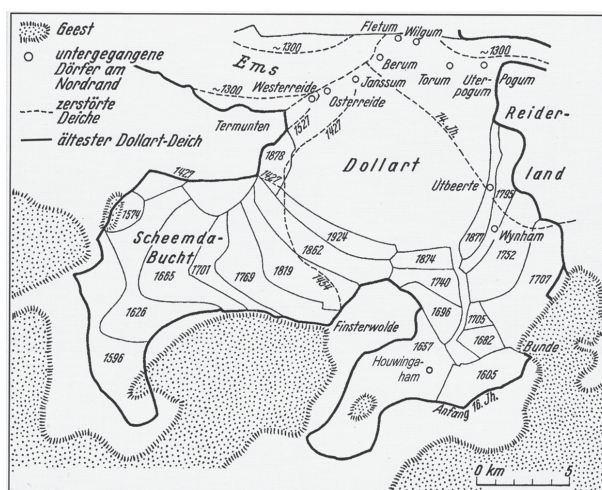
rolfwassens@online.nl

Molens in het Oldambt

Ooit telde het Oldambt tientallen windmolens: koren- en pelmolens, watermolens en, in mindere mate, industriemolens. Nu is er nog zowat een dozijn van over. Wat hebben korenmolens en watermolens in een gebied als het Oldambt met elkaar te maken? Wat is er nog van de verdwenen molens terug te vinden?

Het belang van de landbouw

Het is moeilijk, maar niet onmogelijk om een beeld te vormen van de vele molens die er in het Oldambt zijn geweest. Voor zover mij bekend stammen de eerste gegevens van de zestiende eeuw. Zo wordt op een prent van de slag bij Heiligerlee een drietal molens afgebeeld. Voorts worden in of vóór 1628, bij een molentelling in Groningen, onder meer twee korenmolens voor Midwolda genoemd en een molen voor Oostwold, Finsterwolde, Nieuwolda en 't Waar. De aanwezigheid van die molens duidt uiteraard op de verbouw van graan. Het belang daarvan voor de voedselvoorziening, blijkt in 1665, toen troepen van de bisschop van Münster Groningen binnenvielen. Te Scheemda liggende eenheden van het Staatse Leger, van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, waren niet in staat de vijand aan te vallen. Ze beperkten zich daarom tot het afsnijden van de aanvoerlijnen van de Munstersen. Daarnaast maakten ze de korenmolens van Westerlee, Beerta, Pekela en Finsterwolde onbruikbaar, wat leidde tot broodgebrek bij de bisschoppelijke troepen, waarvan een deel deserteerde.

DE GELEIDELIJKE INPOLDERING VAN DE DOLLARD BLIJKT UIT DE POLDERS MET HUN JAARTALLEN. BRON: SINDOWSKI, 1973

Het Oldambt is door de eeuwen heen een belangrijk landbouwgebied geweest. Dat gold niet alleen de bestaande 'oude' of verplaatste dorpen, maar ook de latere inpolderingen. Door 'landhonger', mede veroorzaakt door menselijk handelen, bereikte de Dollard in 1509 – het jaar van de Cosmas- en Daminanusvloed – zijn grootste omvang. Nadien werd het verloren gegane gebied met inpoldering op inpoldering grotendeels herwonnen in de periode 1596-1924. De kleilaag die door de overstroming achterbleef, maakte het gebied zeer geschikt voor akkerbouw. Traditioneel was de landbouw in de provincie vooral gericht op het gemengd bedrijf, maar sinds het midden van de 18e

PRENT VAN DE SLAG BIJ HEILIGERLEE (1568) MET DAAROP EEN DRIETAL MOLENS BIJ WINSCHOTEN

eeuw ging men in sommige gebieden, waaronder het Oldambt, steeds meer over op akkerbouw. Deze ontwikkeling hing meer samen met stijgende prijzen van landbouwproducten, dan met de drie veepestepidemieën in die era. Meer en meer weilanden veranderden in akkers.

Omdat akkerbouw een lagere grondwaterspiegel vereiste dan voor veeteelt noodzakelijk was, moest er actief ingegrepen worden. De graslanden in het Oldambt waren dusdanig vochtig dat ze niet erg geschikt waren voor hooioogst of beweiding. Daarnaast richtten boeren zich bij een toenemende behoefte aan landbouwgrond ook op landerijen die tot dan toe niet bedijkt waren. Vanouds werden gebieden in de provincie ontwaterd door afstroming naar de laagste delen, waarbij het water via 'zijlen' (uitwateringssluizen) in zee werd geloosd.

Molenpolders en molenkolonies

Voor het droog houden van polders en voor een gewenst laag grondwaterpeil waren watermolens onontbeerlijk. In Holland en Utrecht maakte men al lang tijd gebruik van molens. Die konden het polderwater direct uitmalen in een boezemkanaal. Nu waren inpoldering en molenbouw dure aangelegenheden. De zijlvesten (latere waterschappen) en het Groninger stadsbestuur, waaronder het Oldambt ressorteerde, waren niet bij deze initiatieven betrokken. De groepen die zich verenigden om het nodige kapitaal voor

bedijking en molenbouw bijeen te brengen waren meest combinaties van kapitaalcrachtige burgers en ondernemende boeren. Vanaf omstreeks 1770 ontstonden dergelijke organisaties, de zogenaamde 'molenpolders' of 'molenkolonies'. Ze vielen vaak samen met één of meer kerspelen (dorpsgebieden) of delen daarvan, wanneer – meest om financiële redenen – niet iedereen mee wilde doen. De zaken werden geregeld met het opstellen van een molencontract en het installeren van een 'dijkbestuur'. Vooral in het Wold-Oldambt stond de drost (de vertegenwoordiger van het stadsbestuur), die op grond van zijn functie ook belast was met waterschapszaken, meestentijds positief tegenover dergelijk initiatieven. Dat had mede te maken met het belang dat hij hechtte aan de groei van de landbouw.

Waterschappen

In het midden van de 19e eeuw werden de zijlvesten opgeheven en vervangen door waterschappen. In praktijk bleef de onafhankelijkheid van de molenpolders en -kolonies voortbestaan. Na 1850 werden overal in Groningen molenpolders omgezet in waterschappen, of ontstonden nieuwe waterschappen, onder meer in het Oldambt. Ze ontstonden voornamelijk op initiatief van grootgrondbezitters, plaatselijke notabelen en gegoede boeren.

De waterschappen hadden een meer democratische structuur vergeleken bij de 'boerenrepubliekjes'; molenpolders en -kolonies. Waterschappen hadden

een gekozen bestuur, met meestal 'dikke boeren', hielden tenminste eenmaal jaarlijks een algemene vergadering voor de 'ingelanden' en er waren alleen meerderheidsbesluiten mogelijk. De functie van 'watermolenaar' was een bijbaan, meestal van een landarbeider.

Voor de molens veranderde veel met de opkomst van andere krachtbronnen: in eerste instantie met de opkomst van de stoommachine, daarna dieselmotoren, gasaandrijving en ten slotte de elektromotoren. Watermolens werden vervangen door stoom-, diesel- en elektrische gemalen, zodat het handhaven van een waterpeil niet meer afhankelijk van de wind was. Door die nieuwe energiebronnen, werden ook andere molens overbodig en verdwenen ze geleidelijk.

Sporen van verdwenen molens

Aan de hand van gegevens van het Groninger Molenarchief is het mogelijk om sporen van verdwenen molens terug te vinden. Bij wijze van proef voor een excursie van Molenvrienden is dat gedaan voor het gebied dat ligt – tegen de klok in – aan de route Midwolda, Oostwold, Finsterwolde, Ganzedijk, Hongerige Wolf, Oosterwolder Polder, Nieuwolda-Oost, Niewolda, 't Waar en Nieuw-Scheemda. Nog bestaande molens zijn door hun grootte natuurlijk opvallend; restanten van molens of vroegere locaties daarentegen veel minder. Een nog redelijk grote molenromp staat in het dorp Midwolda, bereikbaar via de toegang naast Hoofdstraat 47. Hier was mogelijk al vóór 1628 een korenmolen. In de 18e en 19e eeuw was het een molen met pel-, rogge- en weittenen. De huidige restanten dateren van 1844.

Rondom Midwolda waren er verscheidene poldermolens. Een aantal wordt hier genoemd met de bijbehorende polder(s) en tussen haakjes respectievelijk het oprichtingsjaar de oppervlakte van de polder: Zuidermolen, Zuiderpolder (1846; 187 ha); Nanningamolen, Nanningapolder (1852; 7,5 ha); naamloos, Koediep (1884, 14 ha); naamloos, Oosterse Boerenpolder (1852, 73 ha); twee 'spinnepoppen', Polder Ennemaborgh (1845, ? ha). Sporen van deze poldermolens zijn moeilijk te vinden. Wel is er op de locatie van de vroegere Meerlandstermolen, tussen Midwolda en Oostwold, noordelijk van Blauwestad, een gebouw van een gemaaltje bewaard gebleven. Molen (1849) en later gemaal (1886) bemaalden de 700 ha. Grote Huningameerpolder, nu grotendeels weer onder het water bij Blauwestad.

Bij Oostwold is aan het oostelijke gedeelte van de Pelmolenlaan (op particulier terrein!) nog een muurrestant bij een achtkante rietgedekte stellingmolen die voorzien was van pel-, rogge- en weittenen. Westelijk daarvan staat een monumentale 'sarrieshut', die

MOLENROMP BIJ HOOFDSTRAAT 44 TE MIDWOLDA, VOOR DEZE NOG VERDER WERD VERLAAGD
(FOTO: GRONINGER MOLENARCHIEF)

LINKS DE SARRIESHUT BIJ OOSTWOLD EN RECHTS DE BEGROEIDE RESTANTEN VAN DE MOLEN
(FOTO: GRONINGER MOLENARCHIEF)

OVERBLIJFSELEN OP DE PLEK VAN DE MOLEN DE OUDE DELLEN (MET DANK AAN HANS TIDDENS)

dateert van de 18e eeuw. De plaats van de vroeger pelmolen te Finsterwolde is mij niet bekend. Ganzedijk heeft nog één bestaande molen. Voorts was er een korenmolen, afgebroken in 1933 en vervangen door een motormalerij. Voorts enkele poldermolens, zoals de 'Ploegmolen', 'De Ijsbeer' en nog een grote achtkante grondzeiler (1852). Bij Hongerige Wolf stonden ooit twee poldermolens, beide aan de 'Egyptische dijk'. Op één locatie, oostelijk van de toegang naar de Sluisbuurt, staat nog een gemaal; de andere plek is oostelijker, bij een knik in de dijk. De Oostwolder Polder bezat een watermolen, noordelijk van Oostwold, aan de vroegere waterloop 'De Oude Geut', bij de Oude Zijl.

Nieuwolda-Oost had een koren- en pelmolen bij het Hoogheem. Nieuwolda kende ooit een zestal molens. Aan een roggemolen, westelijk van het Termunter Zijldiep en noordelijk van de brug daarover, herinnert de straatnaam 'Molenhorn'. Voorts was er de koren- en pelmolen 'Windlust' (1833). Enkele watermolens stonden aan het Termuntster Zijldiep, waarop ze uitmaalden: Nonnengaaster molen, Nanningapolder (1793, 711 ha), Scheveklapster watermolen, Westerhamrikster molenkolonie, die ooit drie molens telde, later polder Weerdijk (1850, 589 ha).

't Waar kende meerdere koren- en pelmolens en een houtzaagmolen. Laatstgenoemde stond westelijk van het Zijldiep. Verder westelijk van 't Waar lag de watermolen De Dellen, bereikbaar via een moeilijk toegankelijke weg. Enkele funderingsresten herinneren nog aan de vroegere standplaats van deze molen die weer opgebouwd is als 'Nieuwe Dellen' op het gebied van Nieuw-Scheemda. Op enige afstand van 't Waar

zijn nog twee bestaande molens: de Noordermolen en de Westerse molen.

DE WESTERSE MOLEN BIJ NIEUW SCHEEMDA MET OP DE ACHTERGROND DE SCHOORSTEEN VAN EEN GEMAAL (FOTO: GRONINGER MOLENARCHIEF)

Zo zijn er, met gericht onderzoek, nog verschillende sporen te vinden van de talloze verdwenen molens die herinneren aan de belangrijke rol die ze ooit speelden bij de landbouw en de daar sterk mee samenhangende waterbeheersing.

Albert Buursma is freelance historicus.

Deze tekst is een aangepaste versie van de toelichting die Albert Buursma gaf tijdens de busexcursie van de Groninger Molenvrienden door het Oldambt.

Over de foto op het achterblad (B.D. Poppen)

Op de wierde van het dorp Baflo staat een romaanse kerk met een losstaande toren. Om de kerk liggen tussen de tientallen grafzerken ook enkele exemplaren met een molenmotief. De afbeeldingen –stellingmolens met het gevlucht in de rouwstand – vertonen zoveel overeenkomsten dat ze wel door de zelfde steenhouwer zullen zijn gemaakt. Voor zover bekend zijn de graven allemaal van molenaars uit Rasquert waar reeds in het midden van de 18e eeuw een pelmolen stond. Over de familie van de eerste eigenaar, Reinder Jans Homan, staat een uitgebreid artikel op de webstek van de auteur [www.bdpoppen.nl]. In de loop der tijd is er een nieuwe eigenaar gekomen: Jan Derks Mulder, die ook wel Pelmulder wordt genoemd. Zijn zoon Evert Jans koopt later de olie- en pelmolen Reithoek te Tjamsweer. Via zijn huwelijk komt hij mede in het bezit van de houtzaagmolen Oling te Appingedam. Hij staat daarom ook te boek als houtzaagmolenaar en houthandelaar. De zaken van vader Jan Derks gaan zo goed, dat hij bekend staat als 'hereboer te Rasquert'. De jongste zoon, Sirp Evert Elema Mulder, uit het tweede huwelijk van Jan Derks Mulder neemt het beheer van de molen over en na het overlijden van Sirp (1868) wordt de molen van Mulder verkocht. In 1889 komt er een nieuwe molen voor in de plaats die al in 1898 weer wordt afgebroken.

Ondertussen heeft in 1847 Nicolaas Jacobs Boer, broodbakker te Rasquert, vergunning gekregen een tweede molen in het dorp te bouwen. Deze koren- en pelmolen is geen lang leven beschoren: op 18 juli 1876 brandt hij af.

Daarmee resten, afgezien van diverse documenten, alleen nog de molenaarsgrafstenen rond de kerk te Baflo als herinnering aan de molens van Rasquert.

AGENDA

Veel agendapunten zijn uitgebreider beschreven in de rubriek *Ander molennieuws*. Raadpleeg voor de meest recente gegevens de **agenda** op de startpagina van de webstek van Het Groninger Molenhuis: www.groningermolenhuis.nl
Openingstijden van de molens staan, voor zover ze bekend zijn, vermeld op de webstek in de rubriek GRONINGER MOLENS; klik bij de gezochte molen op de link Meer Informatie.

zo 12 december	Extra bezichtiging korenmol De Lelie in Eenrum
(Groninger landschap)
woe 15 december	Vergadering instructeurs van het GvVM, afdeling Groningen
do 16 december	Kerstborrel Groninger Molenhuis
16:00 - 18:30 uur
18 december	Poldermolen De Goliath
Verhalenmiddag rond Kersttijd met Annie van Dijken
(aanvang 14:00 uur)

2011

ma 7 februari **Kopijsluiting voor de Zelfzwichter 2011/1**

16 april Excursie Molenwerkgroep Oost-Groningen naar Friesland.
Zie de rubriek *Ander molennieuws*

Correcties / Aanvullingen / Commentaar

2010/3

* Op blz. 5 direct bovenaan staat: In 1969 vonden op voorstel van gedeputeerde Johan Remkes grootschalige fusies plaats in de waterschapswereld.

Ina Martens, die toentertijd gedeputeerde was, meldt dat *'...zowel het vermelde jaartal als de voorsteller onjuist zijn. Johan Remkes is gedeputeerde geworden ná haar lidmaatschap van het college van G.S. van de provincie Groningen (1978 - 1982). Hij kwam in functie ná 1982. Het jaartal kan dus geen 1969 zijn. Waarschijnlijk moet het 1989 zijn.*

De zin in het artikel impliceert dat het voorstel voor grootschalige waterschapsfusies fusies van Johan Remkes kwam. Beleidstechnisch klopt dat niet. Deze beleidslijn was al eerder in gang gezet. Johan Remkes voerde enkel uit!

* Over de zelfde kwestie schrijft Bé Idema naar aanleiding van de opvolgende zin over het Duurswold-gebied en omgeving:

'Hoewel ik afkomstig ben uit het Duurswoldgebied (Froombosch) weet ik niet (meer) of bedoelde fusies inderdaad in 1969 plaatsvonden. Als het jaar echter wel juist is kan Johan Remkes dat voorstel mijns inziens niet hebben gedaan. Hij verliet in dat jaar de HBS en was toen nog geen gedeputeerde.'

** (Beide lezers kennen elkaar uit het bestuur van de Molenstichting Westerkwartier.)

Drie grafstenen te Baflo van de eerste mulders te Rasquert; van links naar rechts: zoon, moeder en vader (Reinder Jans). De familienaam werd later uitgebreid met Mulder of Pelmulder; nog later: Homan.